
ДЕМОКРАТУРА В УКРАЇНІ: ПАРАДИГМА ТРАНЗИТОЛОГІЇ

*Лєсєнов Олександр Валерійович,
4-й курс юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Інститут форм державного правління за визначенням правників-державознавців і політологів включає в себе державний устрій суб'єктів державотворення, що ризняється за організацією державної влади і системою її вищих органів та поділяються, в основному, на демократію, диктатуру, монархію і республіку; серед менш чисельних можна назвати анархію, автократію, джамахірію, олігархію тощо. Форму державного правління доповнюють державний устрій і політичний режим, що характеризують державу в цілому [6, 19-20].

При цьому демократія (з грецької демос + кратія = народ + влада = влада народу) як одна з найдавніших і, в той же час, найсучасніших форм державного правління, при якій єдиним легітимним джерелом влади визнається її народ, була не випадково названа мною першою у їх переліку, оскільки з нею нерозривно пов'язане політичне життя і устремління всього прогресивного людства на всіх етапах його історичного розвитку.

Вид державного устрою, що поєднує у собі риси демократії та диктатури і забезпечує можливість неосудного ігнорування чи порушення інтересів більшості або значної частини громадян, іменують демократурою. Цей термін був утворений шляхом контамінації (змішування) слів «демократія» (ісп. *democracia*) і «диктатура» (ісп. *dictadura*) [5].

Глибоко усвідомлюючи злободенність рис означеної форми державного правління для молодшої Української держави, я й обрав темою висвітлення у своїй доповіді саме демократуру як порівняно нове у світовій політико-правовій думці явище, вперше, як вважають, згадане уругвайським письменником Едуардо Галеано в другій половині ХХ-го століття під назвою «демокрадура» [7, 216], а потім використане з переосмисленням його внутрішньої форми і наданням йому більш складного змісту аргентинським і американським політологами Гільєрмо О'Доннеллом і Філіппом К. Шміттером у їх спільній праці «Стадії виходу з авторитарного правління: обережні висновки про сумнівні демократії» [3, 2].

Як вважають, термін «демокрадура» був введений у політичну лексику швейцарським політологом-африканістом Максом Лініжером-Гума у книзі «Демократура: замаскована диктатура, підмінена демократія» незалежно від запропонованого Едуардо Галеано терміну «демокрадура» [11, 7].

Розкриваючи значення термінів, похідних від слова «демократія», Філіпп Шміттер вказував, що в тих випадках, коли перехідний період ініціюється і нав'язується зверху, колишні правителі намагаються захистити свої інтереси шляхом «прищеплення» авторитарних прийомів новоствореному режиму. У цьому разі вони проводять лібералізацію без демократизації (тобто, вони поступаються перед громадянами деякими індивідуальними правами без згоди на підзвітність), і виниклий гібридний режим має назву «диктабланда» (*dictablanda*), що означає «помірна диктатура». У тих же випадках, коли вони, напевне, проводять демократизацію без лібералізації (тобто, коли вибори проводяться, але за умови гарантованої перемоги правлячої партії, виключення відповідних суспільно-політичних груп з участі у них, або за позбавлення обраних громадян можливостей управляти), застосовується неологізм «демокрадура» (*democradura*), або ж «жорстка демократія» [14, 3].

Як правило, «диктабланди» існують нетривалий період (наприклад - режим генерала Дамасо Беренгера в Іспанії 1930-1931 років [5]), тому що лібералізація призводить до виникнення громадянського суспільства, яке одержує набагато більше прав, ніж мали намір коли-небудь надати йому автократи.

На виборах при «демокрадури», зазвичай, перемогу здобувають несподівані переможці, які у свою чергу можуть використовувати авторитет цивільного уряду для скорочення прерогатив авторитарних анклавів (наприклад - військових режимів).

Проте, на мою думку, ні той, ні інший вибір не може бути визнаний демократичним, хоча обоє, в кінці-кінців, за умови змагальності й підзвітності можуть обумовити появу нового, прогресивного виду державного правління.

Але не слід перебільшувати. Такі гібридні утворення можуть служити також фасадами для зміцнення автократії. Як тільки знижується зовнішній тиск або внутрішні вороги втрачають рішучість, правителі можуть швидко повернути собі статус-кво або насадити ще жорсткіший режим.

Як «диктабланди», так і «демокрадури» є досить розповсюдженим явищем, особливо в Африці та Центральній Америці, тому що авторитарні правителі намагаються ввести демократичні механізми у своїх державах для «здобрення» міжнародних сил, які вимагають демократизації.

Африканські держави Кенія, Того, Габон, Заїр, Кот д'Івуар тощо за своїм державним устроєм більш схожі на «диктабланди», оскільки в них допускається високий рівень змагальності й навіть багатопартійна діяльність, але вибори, якщо їх проводять, грішать на фальсифікацію на користь правлячих еліт.

Подібний «демокрадури» вид державного устрою мала Гватемала, у якій вибори проводилися, але там цивільна влада завжди була обмежена у своїх діях військовими, що призвело до створення у ній президентської республіки і прийняття в 1985 році Конституції; Сальвадор, де вибори з 1982 року супроводжувалися грубими порушеннями політичних і цивільних прав, проте у результаті мирних угод під егідою ООН демократія перемогла під час президентських виборів 1994 і, особливо, 2009 років.

Досить часто наводять приклад Аргентини як країни неконсолідованої демократії, що періодично повертається до диктатури. Фактично кожні нові вибори в країні проводяться за новими правилами. Кожна партія побоюється посягань на гегемонію з боку своїх супротивників. Переваги виборців хиткі і віддаються то одній, то зовсім протилежній за ідеологією політичній партії. Конституційні норми і правила не гарантують втручання з боку центрального уряду. Виконавча влада сконцентрована й здійснюється в умовах постійної змови проти обраних офіційних осіб [2, 7].

Під означені характеристики також підпадають, очевидно, і Бразилія, Перу та Філіппіни. Поки говорити про майбутнє ще рано, але «аргентинізація», можливо, виявиться найімовірнішою перспективою для деяких нових демократій Східної Європи та держав, що виникли терені колишнього Радянського Союзу.

Для України особливо повчальною у цьому плані є Російська Федерація, в якій чітко відмежувалася влада від народу за допомогою «демократичних чинників та засобів» і форма державного правління якої вперше в 2004 році з легкої руки канадського політолога Мішеля Роше дістала назву «Демократура Володимира Путіна» [11, 2]. Глибокому аналізу і критиці це політичне явище було піддане в збірнику статей Георгія Сатарова «Демократура», опублікованому в російських газетах «Новая Газета» та «Газета.Ру» у вересні-жовтні 2004 року. Основна їх ідея міститься в наступній цитаті: «Сложились благоприятные условия. Можно совершить экономический рывок. Что делать - ясно. Нужно только, чтобы никто не

мешал. Для этого можно на время слегка ограничить демократию. Ну это же ради благого дела, чтобы не мешали нам, все знающим и все могучим» [13, 4].

Дійсно, як і прогнозував відомий російський публіцист, так і сталося. Але ж не слід закривати очі і на результати такої демократури. Ми стали свідками економічного прориву в Росії, який був, безперечно, величезним.

Як вказує відомий український журналіст С.І.Грабовський у своїй публікації «Про новітню українську демократуру» (газета «Українська правда» від 22 березня 2010 року), шотландський журналіст Ніл Ашерсон 6 січня 2005 року опублікував у журналі «London Review of Books» глибоко пізнавальну щодо природи східноєвропейської демократури статтю, в якій зазначив, що «...у більшості цих країн є «демократичні меблі»: конституції, парламенти незалежно судової влада, що формально існує, регулярні вибори, гарантії вільного волевиявлення й зборів. Але на практиці всі ці інститути зазнають маніпуляцій в ім'я збереження привілеїв посткомуністичної еліти. У деяких демократурах, типу азійських, маніпуляції - всеосяжні й безсоромні. В інших, на зразок України або Росії, фальсифікація виборів і використання державного насильства проти політичних викликів звичайно протікають під якимось прикриттям. Головне - зберегти свою зграю у владі і при цьому переконати народ і зовнішній світ у тому, що політичний процес, нехай у грубій формі, але відображає сподівання населення» [4, 1].

Розвиток Української державності хоча й розпочався тисячу років тому, враховуючи історичний період від Хрещення Київської Русі, але справжній український дух, її національна ідея почали набувати нинішнього характеру лише опісля Жовтневого перевороту 1917 року та під час нетривалого президєнтства Михайла Грушевського, 4-х Універсалів і Західно-Української Народної Республіки. Формувалися вони і в часи комуністичного тоталітаризму. Але остаточно набули характеру державної політики лише після розвалу СРСР на початку 90-х років ХХ-го століття. Тоді й нарізало питання про подальший розвиток та вибір вектору спрямування національно-патріотичного руху в Україні, оскільки національна самосвідомість українців була спровокована, у позитивному значенні цього слова, Народним Рухом України та українським дисидентством, які внесли дійсно величезний вклад у справу її незалежності.

Фактично й напрямок України до прогресу був обраний нею на її шляху до демократії. Це визнавалося багатьма українськими політиками, але по суті та й насправді мало ким з них підтримувалося. Адже тодішні політики були в душі ще «радянськими». Та й, об'єктивно кажучи, незалежність України звалилась як сніг на їх голову, у них просто не було іншого виходу: перед будинком Верховної Ради на вулиці Грушевського стояв багатотисячний натовп, який очікував від них саме такого конкретного рішення.

На початку 90-х мало хто з народних депутатів чи просто політиків усвідомлював вектор національного розвитку, вже не говорячи про те, по якій методі та за допомогою яких засобів розвивати державу Україна. Тому за орієнтири економічного розвитку був обраний західноєвропейський досвід, ретельно підібрані «експерти», які в 1993 року зуміли переконати Л.Д.Кучму, тодішнього Прем'єра, взяти курс на реалізацію в Україні сценарію економічних трансформацій, головною дійовою особою якого мав стати великий бізнес, «акули» якого, мовляв, швидко пошматують неефективну радянську економіку.

Проте реалії життя виявилися дещо іншими. Економіка України тільки-но формувалася, були відсутні середній та малий бізнес, економічні відносини носили стихійний характер, безлад підприємницької діяльності називали «економічною свободою». Не те, щоб вищі державні органи не працювали, - то було

лише закладання фундаменту для повноцінного їх функціонування. Та й працювати їм доводилося в досить складних умовах: адже вимагали свого вирішення такі питання, проти яких їх вчили боротися, мається на увазі «ринок», «еко-мічний, політичний, духовний плюралізм», «свобода совісті» тощо. Правоохоронні і судові органи також не зайняли належної для них ніші у загально-народній боротьбі за становлення економічно сильної національної держави Україна, економічний безлад і злочини досягли критичного розмаху [12, 1].

Пригадується народне прислів'я «Трудно вийти з біди, як каменю з води». Саме так розпочинала свій новий етап становлення держава Україна. Поступово розвивалися сучасні принципи законності, демократизму і гуманізму в суспільстві, вироблялася системність у владних діях, у гарантованості прав та основних свобод, суверенітету народу, плюралізму громадян. Все це мало бути закладене в Основному Законі молодій Українській державі, що й дістало свого втілення у Конституції України 1996 року, яка de-facto стала не лише правилами гри, а й самоціллю розвитку [1].

Навіть люди, далекі від політики, розуміли, що політична боротьба в Україні розгорнулася не за демократію, не заради покращення життєдіяльності українського народу, а під знаменами «приходь і владарюй». Лише перед черговими та/або позачерговими виборами політики згадували про народ, його насути потреби і проблеми, лунали обіцянки підняти соціальні стандарти, рівень життя, покращити інфраструктуру. Проте за останні 18 років Україна опустилася серед світових держав на передостаннє місце по оцінці заплутаності її податкової політики та тотального рівня корупції (знаходимося десь між Сомалі, Кенією і Того, нижче нас з цивілізованих країн - лише Російська Федерація), має абсолютну непрозорість діяльності судової та правоохоронної систем, кількість її контрольно-дозвільних органів досягла близько 85 (замість 25-30 у розвинених країнах Європи). Висновок напрашується єдиний: за роки незалежності ми більше сподівалися пройти, ніж фактично пройшли; планували більше зробити, ніж зробили; більше обіцяли, ніж виконали. Весь державний механізм України працював ухолосту, лише задля самозбереження і підтримання стану справ, який його фактично задовольняв.

Події останніх років у політичному і громадському житті України засвідчують, що її суспільство і, особливо, верхні ешалони влади вкрай недостатньо керуються нормами законів, а, подеколи, й моралі. Для прикладу зішлемося на нез'ясовані до цього часу обставини вбивства журналіста Георгія Гонгадзе, загибелі міністрів Георгія Кирпи і Юрія Кравченка, отруєння кандидата у Президенти Віктора Ющенка, його нелегітимний прихід до влади та руйнівну для України 5-річну внутрішню боротьбу з Прем'єр-міністром Юлією Тимошенко. Наведені факти є яскравими прикладами демократури в Україні.

Дехто вважає, що в політиці не обов'язково керуватися нормами моралі, оскільки підпорядкованість у вищих та нижчих ешелонах влади має бути лише законом. З цього приводу Голова Верховної Ради України В.М.Литвин у своїй статті «Моральна політика як нова цінність української демократії» (газета «Голос України» від 18 березня 2006 року), посилаючись на морально-політичні настанови, що дісталися нам у спадок від давньогрецьких мислителів, вказав, що ще Геракліт, викладаючи свою етико-політичну доктрину, палко обстоював додержання законів, за які народ мав боротися, мов за свої стіни; Демокріт у свою чергу вважав, що підкорення окремої людини інтересам держави - це її моральний обов'язок, у цьому сутність суспільної справедливості і демократії; Арістотель і Платон взагалі отожднювали поітику і мораль: людина живе заради держави, а не держава заради людини [9, 3].

У свій час відома українська поетеса Леся Українка у замітках з приводу статті Миколи Ганкевича «Політика і етика» писала: «Не так політика псує характери, як характери політику» [8, 255]. Тому В.М.Литвин підкреслив, що «... політика і мораль, виникнувши як об'єктивно необхідні та споріднені регулятори суспільного життя, у процесі своєї еволюції стали самостійними суспільними інститутами, почали діяти за іманентними, внутрішньо прита-мними їм законами. Мораль значно давніша, ніж політика. Літопис мораль-них угод помітно багатший порівняно з історією політичних договорів»[9,4]. Норма закону з самого початку були нормою моралі, а вже опісля занотована та винесена державними інститутами в суспільство як «закон».

Підсумовуючи вищевикладене, ще раз наголошу, що демократура є формою (видом) державного правління, який, без сумніву, поєднує у собі позитивні риси демократії і негатив диктатури. Проте, спостерігаючи і, фактично приймаючи участь, у політичних баталіях повсякденного життя порівняно молодій Українській державі, роблячи спроби глибше зрозуміти інститут демократури та застосування її напрацьовань у формах державного правління, варто сконцентрувати увагу громадськості не на окремих активних чи пасивних учасниках цих «дійств», а приділяти їй розвитку суспільної тенденції формування влади та громадянському чіткому й прозорому погляду на їх причини і наслідки. На мою думку, це сприятиме створенню власне досконалої системи влади, а не пристосуванню українського народу до животіння при «диктабланді» чи то при «демокрадурі».

Література

1. Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР// Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996 - 1996 р., №30, стаття 141.
2. Бредіхін А.В. Формування і еволюція пероністського режиму в Аргентині (1946-1989 рр.) : Дис. д-ра наук 07.00.02 // Донецький національний університет. - Донецьк, 2007.
3. Гільермо О'Доннелл і Філіпп К. Шміттер. Стадії виходу з авторитарного правління: Обережні висновки про сумнівні демократії (Transitions from Authoritarian Rule). - Балтимор, 1986.
4. Грабовський С.І. Про новітню українську демократуру // К., Українська правда (22 березня 2010 р.).
5. Демократура. Вікіпедія [Цит. 2010, 26 березня]. - Доступний з: <ru.wikipedia.org/wiki/Демократура>.
6. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. К., Юрінком Інтер, 2006. С.19-20.
7. Едуардо Галеано. Розкриті вени Латинської Америки (Las Venas Abiertas de America Latina). - М.: Прогресс, 1986. С.216.
8. Леся Українка. Записки з приводу статті «Політика і етика» // Леся Українка. Збір. тв.: В 20 томах. - Т. 8. - С. 255.
9. Литвин В.М. Моральна політика як нова цінність української демократії // К., «Голос України» (18 березня 2006 р.).
10. Макс Лініжер-Гума. Демократура: замаскована диктатура, підмінена демократія (La démocratie, dictature camouflée, démocratie truquée). - Париж, 1992.
11. Мішель Роше. Демократура Володимира Путіна (La démocratie de Vladimir Poutine) // «La Presse», Montreal (12 березня 2004 р.).
12. Мороз О.О. Краде не країна, а конкретні люди // Інтерв'ю виданню «Независимая газета» (11 травня 2000 р.).

-
13. Сагаров Г.О. Демократура//М., Новая газета, №79 (25 октября 2004 г.).
14. Філіпп К Шміттер. Загрози і дилеми демократії (Dangers and Dilemmas of Democracy). // Пределы власти: Антологии. № 1 - 1994.

Науковий керівник - Верник Олег Ігоревич, асистент кафедри теорії та історії держави і права КНУ ім.Т. Шевченка